

ČETNICI KAO NOSIOCI GRAĐANSKOG RATA I
SAVEZNIČKA INTERVENCIJA

PROJEKAT STEVANA MOLJEVICA O „VELIKOJ SRBIJI“

30. juna 1941.

. . . Stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost: da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive, i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove, te privredna područja kako bi joj bio omogućen i obezbeđen slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena.

. . . Preseljavanje i izmena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali i u prošlom ratu, a naročito u ovom sadanjem, na svemu području na kome su Srbi i Hrvati bili izmešani, i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli za istrebljenje Srba.

. . . Osnovna greška u našem državnom uređenju bila je što 1918. g. nisu bile udarene granice Srbije. Ta se greška mora ispraviti, danas ili nikad. Te se granice danas moraju udariti, i one moraju da uhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora.. .

. . . Srbi, koji su se prvi na Balaknu oprli najezdi Germana sa zapada prema istoku, dobili su time pravo na vodstvo na Balkanu, i oni se toga vodstva neće i ne mogu odreći ni zbog sebe ni zbog Balkana i njegove sudbine. Oni svoju istorijsku misiju moraju ispuniti, a moći će to učiniti samo ako budu okupljeni u homogenoj Srbiji i okviru Jugoslavije koju će zadahnuti svojim duhom i dati joj svoj pečat. Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji. Samo ta hegemonija mora da bude u veličini duha, u širini pogleda i daljini vidika, u smelosti političke misli, u odlučnosti političke akcije, za što su Srbi do danas dali dovoljno primera i dokaza u svim odlučnim časovima svoje prošlosti. I kao što je sadašnjost samo krajnja tačka prošlosti, i budućnost valja da im bude produžena linija prošlosti.¹

Zbornik NOR, tom XIV, knj. 1, 1—10.

¹ Tvorac ovog projekta o „velikoj“ ili „homogenoj“ Srbiji je Stevan Moljević, predratni banjalučki advokat i jedan od prvaka Srpskog kulturnog kluba. Program je sačinjen u Nikšiću, gde se Moljević zatekao prilikom kapitulacije Jugoslovenske vojske. Njegov projekt polazi od toga da Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da bi je ostvarili moraju prvo obezbediti svoju prevlast u Jugoslaviji. Ovu „istorijsku misiju“, mogu, navodno, ispuniti samo ako stvore „Veliku Srbiju“ u Jugoslaviji koju bi zadahnuli svojim duhom i dali joj svoj pečat.

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA FORMIRANJE ČETNIČKIH JEDINICA

Avgusta 1941.

... Naša država Kraljevina Jugoslavija nalazi se još u ratnom stanju sa neprijateljem — Nemcima, i njihovim saveznicima. Prema položenoj zakletvi Otadžbini i Kralju, dužnost nam nalaže, da se po svakoj ceni odužimo svojoj savesti, oslobođenjem svoje Otadžbine od neprijatelja.

Radi izvršenja za nas ovog Svetog zadatka,

N a r e đ u j e m :

1) Da se odmah u svim selima, varošima i varoškim kvartovima formiraju čete od vojnih obveznika mlađih godišta od 20—30 godina. Jačina ovih četa u prvom vremenu biće 30—40 obveznika. Svakoj četi odrediti komandira, bez obzira na čin i zvanje u vojsci, a četa nosiće naziv ime svoga komandira. Formiranje ovih četa prema sadašnjim prilikama izvršiće se u strogom poverenju, a snabdevanje oružjem i municijom za sada izvršiti na terenu, po mogućstvu što se više može. .²

Isto, 11.

PREDLOŽI O SARADNJI VRHOVNOG KOMANDANTA NOPOJ TITA KOMANDANTU VOJNOČETNIČKIH ODREDA PUKOVNIKU DRAŽI MIHAILOVICU

20. oktobra 1941.

Naši predloži se sastoje u sljedećem:

1) Zajedničke vojne operacije protiv neprijatelja, kako Nijemaca tako i nedičevske grupe. U tu svrhu smatramo potrebnim stvaranje jednog zajedničkog operativnog štaba.

2) Zajednička oprema i ishrana naših i vaših boraca, što bi se vršilo preko zajedničkog operativnog štaba koji bi u tu svrhu odredio naročita lica ili stvorio neku vrstu intendature,

3) Zajednička raspodjela plijena, i to prema potrebama fronta, držeći se strogo principa: sve za front, sve za borbu.

4) Zajednička komanda mjesta, odnosno dvije komande, vaša i naša, koje bi najtješnje međusobno saradivale — primjer čačka.

5) Stvaranje zajedničkih permanentnih komisija pri komandama njesta i centralne komisije pri zajedničkom operativnom štabu, koja ji rješavala sva sporna pitanja najhitnijim postupkom.

6) Organizacija privremene vlasti koja bi preuzela na sebe svu brinu oko ishrane stanovništva, organizacije privrede, pribiranja sredstava sa vođenja rata, organizacije organa za održanje reda i bezbjednosti

² Nema izvornog pokrivača da je Mihailović bio unapred određen da u slučaju vojnog sloma Jugoslovenske vojske nastavi borbu u pozadini neprijatelja. Međim,^ on je svoju aktivnost prikazivao kao nastavljanje rata onih snaga legalne pružane sile koje nisu htele da polože oružje. Pozivajući se na ratno stanje i zatone Kraljevine Jugoslavije, Mihailović je tražio da se građani povinuju njegovim laređenjima, posebno u izvršenju vojne obaveze. Takvim stavom četnički vođa e dokazivao kontinuitet borbe i nepriznavanja kapitulacije, legitimnost svoje akcije sa stanovišta internog i međunarodnog prava, a, na drugoj strani, učvršćivao voj položaj u ravnogorskom pokretu.

itd. Po našem mišljenju, asolutno bi bilo pogrešno da u sadašnjoj narodnooslobodilačkoj borbi takva vlast bude sresko načelstvo, stare opštinske uprave, žandarmerije itd. . . .

7) Što se tiče prisilne mobilizacije, mi smo načelno protiv nje. Mobilizacija treba da bude dobrovoljna, putem ubjeđivanja, i da se pusti svakom na volju da stupi ili u četnike ili u partizanske odrede. . .

8) Mi stojimo na stanovištu da se svi odredi, komande i štabovi, kako naši partizanski tako i vaši četnički, imaju bezuslovno pokoravati svojim vrhovnim komandama. .

10) Radi uspješne borbe protiv glavnog neprijatelja, njemačkog okupatora, smatramo potrebnim da se vodi nemilosrdna borba protiv raznih petokolonaša i špijuna koji u našoj pozadini smetaju narodnooslobodilačkoj borbi. Slažemo (se) da se stvori zajednički vojni sud koji će voditi istragu i donositi presude protiv takvih neprijatelja naroda. Špijuni i petokolonaši, koji se na licu mjesta uhvate na djelu, treba da budu i kažnjeni na licu mjesta od one komande na čijem se to području dogodilo. Za opravdanost takvog postupka odgovorna je komanda ili komandir koji su to izvršili. Svaka lična osveta ili lična netrpeljivost u takvim slučajevima treba da bude i najstrože kažnjena. . . .^s

Borba, br. 11, 11. novembar 1941; J. B. Tito, *Sabrana djela*, 7, 166—168.

SAOFŠTENJE VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA

4. novembra 1941.

.. Dvadeset šestog oktobra, u Brajićima, zaključen je sporazum između Vrhovnog štaba partizana i Komande četničkih odreda Jugoslovenske vojske. Po ovom sporazumu, bila je predviđena zajednička saradnja u borbi protiv neprijatelja, zajednička podjela plijena, briga o

³ četnički vođa nije prihvatao nove organe vlasti, pre svega, smatrajući da ove ne treba stvarati dok postoje sreska načelstva i opštinske uprave Kraljevine Jugoslavije. Istupao je kao protivnik zajedničke komande, paralelnih vojnih organizacija i novog starešinskog kadra stvaranog u ustanku koji je ugrožavao primat oficira. Za četnike je borba bila preuranjena. Njih je uglavnom zanimalo kako da spreče komuniste da izmene status quo. U narodnooslobodilačkoj borbi gledali su smišljenu akciju stranih snaga da izmene stari poredak u uslovima rata. Borbeni su suzdržanost su pravdali zaštitom srpskih života. Deklarisali su se kao antifašistička snaga, a tajno su saradivali sa kvislinzima od maja 1941, dakle, od same pojave Mihailovića na Ravnoj Gori. Po britanskim izvorima, oni su samo „glumili rat”. Od komunisti ih je odbijala i nacionalna politika NOP-a. U četničkim izvorima stoji da narodnooslobodilački pokret i njegove oružane jedinice čine „Turci”, „Jevreji”, „stranci”, kojima je svejedno da li je neko „Kinez” ili „Srb”. Mihailović se u jesen 1941. ograđivao i od četničke organizacije Koste Milovanovića Pećanca koja se pojavila pre njegove na jugu Srbije, neposredno posle vojnog sloma. Pećanac je na Pasjači zabranjivao saradnju sa neprijateljem po cenu smrtnih kazne, ali nije bio za razvijanje otpora protiv okupatora. Reč je o organizaciji nacionalističke, a ne antifašističke vokacije (antialbanskoj i antimuslimanskoj). Branili su srpske granične krajeve prema Kosovu od upada albanskih grupa. Do preorientacije Pećanca je došlo sa razvojem ustanka u Srbiji. Avgusta 1941. Pećanac je na Bukulji napravio sporazum s Nemcima o borbi protiv ustanika. Štab je postavio u Beogradu. Zbog otvorene kolaboracije Mihailović se javno ograđivao od Pećanca, ocenjujući njegove odrede kao „ološ” i snagu koja nema oslonca u narodu. S kompromitacijom Pećanca Mihailoviću je na jugu Srbije otpao jedan opasan suparnik.

obezbjeđenju stanovništva, slobodan rad kako partizanskih tako i četničkih formacija, slobodni transporti trupa i materijala, mješoviti ratni sudovi i čitav niz drugih klauzula koje su omogućavale usku saradnju i uspješnu borbu protiv neprijatelja...

Preventivne mjere koje je po nalogu ovog štaba 1. novembra preduzeo Štab Uzičkog partizanskog odreda jasno su pokazale da se radilo o čitavom planu napada na Užice, o planu koji su inspirisali i njim rukovodili notorni petokolonaši i Nedićevi oficiri koji su tom prilikom pohapšeni. Požeška komanda bila je u otvorenoj saradnji sa njima, a kapetan Ignjatović, komandant mjesta, javno je izjavio da „više voli Nemce u Užicu nego partizane“.

Tačnost ovih činjenica najbolje su potvrdili događaji u noći između 1. i 2. novembra, kada su požeški četnici izvršili opšti napad na Užice kod Trešnjice, na svega nekoliko kilometara pred gradom, a četnici iz Ivanjice, zajedno sa bandom Bože Javorskog, preduzeli napad na partizane u Ivanjici. Trebalo je da ovi napadi budu dio opšteg napada na partizane i njihovog uništenja, napada utvrđenog za 2. novembar, a njihov rezultat bio bi taj da bi neprijatelju ostao otvoren put za Užice, Požegu, Čačak, Bajinu Baštu i čitavu oslobođenu oblast Srbije. ..

Predstavniku četničkog štaba sa Ravne gore, kapetanu Mitiću, koji je tog dana potražio vezu sa komandom partizana, izjavljeno je da ova opravdana odbrana nije bila uperena protiv odreda g. Draže Mihailovića, već protiv neodgovornih elemenata koji su napadali partizane i prekršili sporazum. Partizani ne prave pitanje od mjesta Požege i predlažu u njoj zajedničku komandu, iako su u borbi pretrpjeli žrtve. — Na toj bazi sklopljen je sporazum i, u 17 časova, Vrhovni štab je naredio obustavu neprijateljstva, s tim da se sutradan sastane mješovita partizansko-četnička komisija i izvidi cio slučaj.

Međutim, pukovnik g. Mihailović i njegova komanda naknadno su otkazali ovaj sporazum i predali partizanima ultimatum da se do ponoći 3. XI povuku iz Požege. Istovremeno, četnici su povukli svoje trupe sa opsade Kraljeva i uputili na partizane, prijeteći da će tako učiniti i na svim drugim mjestima. Oni su, na taj način, pretvorili svoje snage u oruđe neprijatelja koji želi uništenje Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i građanski rat.

Vrhovni štab partizanskih odreda odbio je ovaj neprijateljski ultimatum i naredio svojim snagama da, nastavljajući svim silama borbu protiv okupatora na frontovima, obezbijede pozadinu oslobođene zone i redove narodnih boraca od ovakvih petokolonaških manevara. Na svaka napad partizani će odgovoriti pobjedonosnim djejtvom svog oružja i razoružaće napadače. (Shodno tome, nastavljeno je čišćenje terena u požeškom i uzičkom srezu, razoružani su četnici u čačku, Ljuboviji i Bajinoj Bašti...⁴

Borba, br. 8 i 9, 7. novembar 1941; J. B. Tito, *Sabrana djela*, 7, 1,

⁴ Na sastanku između J. B. Tita i D. Mihailovića u Brajićima 26. oktobra 1941. postignut je, međutim, samo delimičan sporazum, jer su se pregovarači razišli u bitnim pitanjima. Mihailović je tada odbio partizanske predloge o formiranju Operativnog štaba, stvaranju narodnooslobodilačkih odbora i mobilizaciji na dobrovoljnoj osnovi. Čak i ovako delimični sporazum četnici su izneverili napadajući i ubijajući partizane. Između snaga, od kojih su se jedne deklarirale antifašistički (četnici), ali bile nespremne da se bore pre nastupanja povoljnih među-

11. novembra 1941.

... U odnosu na Vašu nameru da poštedite srpsku krv i imovinu ovlašćen sam da Vam označim jedini put, a to je:

Potpukovnik Kogard — Obustavljanje borbe i bezuslovna predaja. . .

Vama, gospodine pukovniče, neće biti lako da donesete odluku o kapitulaciji. Glavna komanda u Srbiji ne vidi ni posle zrelog razmišljanja nikakav drugi izlaz iz situacije. Ne bi ni sa nemačkog ni sa srpskog stanovništva bilo održivo da Vaše borbene grupe u pogodnom trenutku ponovo počnu sa ilegalnom borbom. A to je izgleda i namera Vaših pretpostavljenih, onih koji vuku konce iz Londona. . .

Draž Mihailović — Kao vojnik ne stidim se što sam nacionalista. U tom svojstvu želim jedino da služim narodu. Pritom nisam se stavio na stranu onih koji žele da isteraju Nemce. Ali, neću da dozvolim, uzimajući u obzir slabe nemačke snage koje su u zemlji, da Srbija postane komunistička. Vodila se borba sa pojedinim oficirima i podoficirima, ali to je ipak bio samo manji broj. Naša dužnost je kao vojnika da se ne predamo dogod možemo izdržati. Stoga nam se ne može prebaciti zašto se ne predajemo.

... Borba protiv okupatora bila je nužno zlo kako narodne mase ne bi prešle na stranu komunista. Meni je kao vojniku situacija više nego jasna. Nikad se ne bi upuštao u prepade da nije došlo do komunističkih prepada i da Nemci nisu predavali gradove i sela. Komunisti raspolažu jednom fabrikom municije u Užicu i poseduju skladište municije. Molim da mi se još noćas u interesu srpskog naroda, kao i u nemačkom interesu, ako je moguće, isporuči municija...

Potpukovnik Kogart: Prava okupatora su tačno utvrđena u međunarodnom pravu. Na osnovu toga, Vaša je borba, pukovniče Mihailoviću, ilegalna. Uostalom, Vi ste imali mnogo prilike za saradnju. Nemački Vermaht nije počeo sa prolivanjem krvi. To je samo po sebi proizišlo

narodnih okolnosti, pre svega savezničke ofanzive i uzmicanja okupatora, a druge (revolucijske) za doslednu narodnooslobodilačku borbu shvaćenu i kao socijalnu revoluciju u uslovima drugog svetskog rata, nije bilo poverenje ni u jednoj fazi saradnje na tlu zapadne Srbije, koju su iznudili nagli i neočekivani partizanski uspesi u borbama protiv okupatora i kvislinga. Nepoverenje je izbijalo svakodnevno s obe strane i na najraznovrsnijim pitanjima (osnivanja narodnooslobodilačkih odbora, podele municije, isticanja amblema, parola, učešća li borbama i opsadama gradova, pozicija vojnih jedinica na frontovima „Uzičke republike“, načina mobilizacije i ishrane, itd.), nastala su stalna sumnjičenja, podozrenja, napeta iščekivanja raspleta, praćena incidentalnim sukobima i neprekidnim čarkama. Brojno nadmoćnije partizanske snage davale su ton ponašanju i akcijama, ali je taj period, do sukoba sa četnicima, ipak bio neka vrsta prećutnog tolerisanja antagonističkih snaga. Pripremljenim četničkim napadom Mihailović je otkrio svoje namere. Raskid na tlu zapadne Srbije je bio definitivno i sa trajnim posledicama na celoj teritoriji Jugoslavije. Mihailović se nije pridržavao ni dogovora od 20. novembra 1941, koji su sa četničkim komandantima utanačili A. Ranković, Ivo Lola Ribar i P. Stambolić, po kome je trebalo prekinuti građanski rat i nastaviti zajedničku borbu protiv neprijatelja.

Očekujući završnu nemačku ofanzivu na „Uzičku republiku“, Mihailović je napao partizanske snage u noći između 31. oktobra i 1. novembra 1941. u nameri da ih uništi. Zeleo je da ih se oslobodi, i pojača ugled kod Nemaca očekujući da mu oni garantuju jednu autonomnu zonu. Partizanske snage su dočekale četnike pripremljene, budući prema njima nepoverljive, s obzirom na stalno kršenje dogovorenih sporazuma, odbacivši ih od Užica i opkolivši na Ravnoj gori.

iz ilegalnog vođenja borbi. Pritom, mi smo imali dva neprijatelja: pukovnika Mihailovića i komunizam. Njihov teror izazvao je mere odmazde. Kao primer zloupotrebe poverenja navodim prepad u Gornj. Milanovcu. Tamo su nemački vojnici, pod izgovorom da su ugroženi od komunističara, bili obmanuti i zarobljeni. ..

D. M.: Nećemo se boriti protiv Nemaca, pa ni onda ako nam ova borba bude nametnuta. . .⁵

Tajna i javna saradnja četnika i okupatora (priređio: J. Marjanović), Beograd, 1976, 17—22.

PROGLAS DRAŽE MIHAILOVIĆA SRBIMA, HRVATIMA I SLOVENCIMA

16. novembra 1941.

Odazivajući se vapaju mog napaćenog naroda i mojim nacionalnim i vojničkim dužnostima stupio sam na čelo junačkih i neustrašivih boraca za slobodu, čast i budućnost Jugoslavije.

Naš Vrhovni Zapovednik Nj. V. Kralj Petar II potvrdio me, na predlog slobodne jugoslovenske Vlade u Londonu, za Komandanta celokupne jugoslovenske vojne sile na okupiranoj teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Time su svi naoružani pokreti u celoj državi stavljeni pod moju komandu i podređeni starešinama koje ću naimenovati, kako vojni zakoni i disciplinski propisi naređuju.

Prve vojne jedinice već se nalaze u borbi, novi odredi su u formiranju širom naše raskomadane i porobljene Otadžbine.

U Srbiji moje su trupe u uspešnim borbama oslobodile velike predele od nasilničke vlasti koje su bile prinuđene da povuku znatna pojačanja sa istočnog fronta, gde im junačke ruske armije zadaju smrtonosne udarce. Jugoslavija prema tome nema samo svoga Kralja i Vladu, već i slobodnu teritoriju sa slobodnim građanima.⁵³

Zbornik NOR, tom XIV, 1, 76.

⁵ Mihailović i Jugoslovenska vlada u izbeglištvu pravdali su ove razgovore u Divcima stanovništvima međunarodnog ratnog prava. Nemci su u razgovorima hteli da spreče ujedinjavanje komunističkih i „nacionalnih snaga“. Rascepu među ovim snagama trebalo je da posluži i obrazovanje Nedićeve vlade (da „Srbi ratuju sa Srbima“). Mihailović je nastojao da od Nemaca izvuče oružje i municiju, nezadovoljan, i kasnije, malim britanskim isporukama. Glavni cilj četnika se, pak, sastojao u uništenju glavnog protivnika — partizana. Nemci su posle osvajanja Užica 7. decembra, razbili, i Mihailovićev štab, jer su u njemu gledali „prosrpski“ i „probritanski pokret“

^{5a} Suprotno partizanskim snagama koje su od prvih dana ustanka odlučno antiokupatorski delovale dajući moralni primer porobljenim narodima, prikivajući okupatorske snage za tlo Jugoslavije i onemogućavajući mobilizaciju stanovništva porobljene Jugoslavije za ratni napor Osovine, Mihailović nije bio za borbu protiv okupatora. Uključujući se u borbu, četnici su nameravali da umanje rezultate vojnih uspeha partizanskih odreda i time spreče dalji prestiž partizana ostvaren u prvim danima ustanka. Jula i avgusta 1941. Mihailovićevi oficiri (poručnik Neško Nedić, kapetan Miloš Glišić, poručnik Zvonko Vučković, kapetan Dragoslav Račić, potpukovnik Veselin Misita i drugi) formiraju prve odrede. U težnji da preduhitre partizane četnici Mihailovića napali su 31. avgusta Loznicu, zauzeli varoš i zarobili 93 nemačka vojnika, ali je Misita poginuo.

Vojno-četnički odredi Vladimira Zečevića, Ratka Martinovića, Račića i Vula Vukašinića saradivali su sa partizanskim odredima, četnički odredi Koste Pećanca (odred Bože Čosovića Javorskog oko Ivanjice) ponašali su se „kao razboj-

INSTRUKCIJA DRAŽE MIHAILOVIĆA MAJORU ĐORĐU LAŠICU I KAPETANU PAVLU ĐURIŠIĆU

20. decembra 1941.

. . . Ciljevi naših odreda jesu:

- 1.) Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegovog Veličanstva Kralja Petra II.
- 2.) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije — Crne Gore — Bosne i Hercegovine — Srema — Banata i Bačke.
- 3.) Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih, slovenačkih teritorijet pod Italijanima i Nemcima (Trst — Gotrica — Istra i Koruška) kao i Bugarske, severne Albanije sa Skadrom.
- 4.) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata.
- 5.) Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od Muslimanskog žvlja i Bosne od Muslimanskog i Hrvatskog žvlja.
- 6.) Kazniti sve Ustaše i Musiimane koji su u tragičnim danima nemilosrdno uništavali naš narod.
- 7.) Kazniti sve one koji su krivi za našu aprilsku katastrofu.
- 8.) U krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalne ispravne i poštene porodice). .

Sa Komunistima — partizanima ne može biti nikakove saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, što nikada nesme biti naš cilj, jer smo mi jedino i isključivo samo vojnici i borci za Kralja, Otadžbinu i slobodan narod. . .

Postupak: sa Arnautima, Muslimanima i Ustašama prema njihovim zaslugama za njihova gnusna nedela prema našem žvlju tj. iste treba prepustiti „Narodnom sudu“ — prema Hrvatima koji su pod okupacijom Italijana postupiti prema njihovom držanju u danom trenutku.⁸
Zbornik NOR, tom XIV, 1, 93—100.

ničke i pljačkaške bande". D. Mihailović je lično predvodio napad na partizane, krajem avgusta 1941, u selu Planinici. Četnici su 12. septembra 1941. kod Bajine Bašte napali partizane s leđa. Kapetan Dragoslav Račić je prihvatio zajedničku komandu nad četničkim i partizanskim snagama koje su opsedale Šabac. Četnici Mihailovića su sa partizanima zajednički ušli u Guču 7. septembra 1941. godine. U borbi za oslobođenje Gornjeg Milanovca 28. septembra 1941. učestvoval je i četnički Takovski odred, pod komandom poručnika Zvonka Vučkovića. četnički odredi ocenjuju se kao najveća slabost odbrane Podrinja u jesen 1941. godine. Oni su noću između 26. i 27. septembra 1941. napali partizane i pokušali da osvoje Kosjerić. Oružanim prepadima stavili su pod svoju vlast sve varoši u dolini Moravice: Ivanjicu, Arilje, Požegu. Loznicu su, takođe, držali četnici. Opsadu Kraljeva sprovodili su partizanski i četnički odredi. Nesigurnost ovog saveznika najbolje se osetila kada je Mihailović počeo građanski rat. Četnici su predali Nemcima u selu Slovcu 365 zarobljenih partizana, koji su 27. novembra 1941. godine u Krušiku u 180—207^{streljani} (Vid. opširnije: V. Glišić, *Vlička republika*, Beograd, 1986,

⁸ „Čišćenjem“ velikih prostora od nacionalno nepouzdatih elemenata (pod kojima je mislio na Hrvate, Muslimane i nacionalne manjine), smatrajući ih vinovnicima sloma Jugoslovenske vojske aprila 1941, Mihailović je računao da obezbedi nadmoćnu ulogu Srbije u budućnosti, a u sadašnjosti pridobije seljake za svoj pokret obećavajući kolonizaciju i podelu zemlje.

London, 13. novembra 1941.

...Molim dejstvujte kod ruske vlade da se hitno komunistima u našoj zemlji dadu uputstva da saraduju sa pukovnikom Mihailovićem i da mu se potčine u zajedničkoj borbi protiv zavojevača.

Po poslednjem izveštaju komunisti napadaju Mihailovića i njegove trupe te ometaju uspeh u njegovoj borbi protiv Nemaca. .⁷

A-SSIP, Izbjeglička vlada 1941/45, F-IV; B. Krizman, n. d., 241.

PISMO A. IDNA D. SIMOVIĆU

28. novembra 1941.

G. Idn uputio je pismo Ministru pretsedniku u kome kaže, da je dobra stvar što je đeneral Mihailović izgadio razmirice sa partizanima; da je od najveće važnosti za britansku i jugoslovensku vladu da učine sve moguće da održe neslomljeni front u Jugoslaviji; da britanska vlada čestita pukovniku Mihailoviću na njegovom uspehu za postignuti sporazum sa partizanima; i da bi on dobio pomoć i ako je britanska vlada istakla da odašiljanje pomoći zavisi od držanja ujedinjenog fronta pod komandom Mihailovića. G. Idn je izrazio želju da jugoslovenska vlada pošalje sličan telegram Mihailoviću i istakao je da britanska vlada, preko ser Staforda Kripsa, čini napore kod sovjetske vlade, u cilju da ona deluje na partizane radi održanja jedinstvenog fronta pod Mihailovićem.⁸

AVII, K-348, Br. reg. 5/1—10.

⁷ Jugoslovenska vlada u izbeglištvu, kao i Mihailović, bili su uvereni da je narodnooslobodilački pokret potpuno potčinjen Moskvi i da je dovoljna njena intervencija da se rukovodstvo KPJ potčini Mihailoviću. Britanci su radili na ujedinjavanju antifašističkih snaga, ali pod vodstvom njihovog eksponenta — Mihailovića. Vlada je, na osnovu Mihailovićevih lažnih izveštaja (da on vodi borbu protiv Nemaca i da su partizani napali njegove odrede) tražila da se od Moskve zarhteva podrška u podređivanju partizana četničkom vodstvu.

⁸ Britanska vlada je smatrala da su Sovjeti dužni da pozovu partizane da se stave pod komandu D. Mihailovića, jer je i ona izašla u susret vladi SSSR-a pristajući da podrži ustanak u Jugoslaviji, suprotno svojoj prvobitnoj strategiji da se radi samo na stvaranju podzemnih organizacija koje ne bi aktivno dejstvovale. Staninovi zahtevi iz septembra 1941. da se stvori drugi front na severu Evrope ili na Balkanu, i, na drugoj strani, razmere ustanka u Jugoslaviji uticali su na Britance da revidiraju raniju odluku u slučaju borbi u Jugoslaviji. Međutim, oni su se zalagali da dođe do objedinjavanja svih antifašističkih snaga pod komandom D. Mihailovića. Pukovnik Mihailović je već bio prihvaćen od Jugoslovenske vlade u izbeglištvu i britanske vlade kao vođa pokreta otpora. Trebalo je samo prinuditi Moskvu da pozove komuniste na saradnju sa četnicima, pod njihovim vodstvom. Mihailović je u jesen 1941. legalizovao svoj položaj u međunarodnim razmerama, dok je partizanski pokret ostao anoniman. Decembra 1941. kralj Petar II je imenovao Mihailovića u čin brigadnog đenerala, januara 1942. unapređen je u divizijskog đenerala, a juna 1942. u čin armijskog đenerala („brzometni đeneral"). Istog meseca Vrhovna komanda Kraljevine preneti je u Jugoslaviju i Mihailović je postao načelnik njenog štaba. Svoje snage Mihailović je nazivao „Jugoslovenska vojska u otadžbini". Protiv NOPOJ stvorena je u zimu 1942. najčudnovatija faktička koalicija u drugom svetskom ratu, sastavljena od Nemaca i Italijana, četnika i Britanaca, ustaša i drugih kvislinga.

25. novembra 1941.

Predai hitno ovaj telegram gore (Kominterni) jer radio iz Moskve javlja užasnu glupost o D(raži) Mihailoviću sa kojim smo mi vodili krvavu borbu već mjesec dana. On je komandant četnika, žandarma i svega ostalog ološa. On nas je napao 2. XI i pokušao da nas razoruža, ali smo ga mi potpuno razbili, tako da mu je ostalo svega oko 500 ljudi — žandarma. On je uspio na prevaru razoružati u Gornjem Milanovcu oko 360 naših ljudi i onda ih predao Nijemcima u Valjev, a prethodno i je do košulje svukao i izuo i onako gole dao odvesti u Valjevo — gdje je većina postrijeljana, a ostali rade goli na aerodromu. U Mionici, kod Valjeva, Draža je dao ubiti 2. XI 17 naših bolničarki i oko 20 drugova koji su išli prema Užicu u naš štab. U Kosjeriću su njegovi ljudi strašno unakazili oko 15 naših partizana i 2 učitelja. Mi smo ih našli i mrtve iskasapljene dovezli u Užice da ih gleda sav svijet. To su zvijeri u ljudskom obliku.

Mi smo samo zbog Londona odustali da Dražu M(ihailovića) potpuno likvidiramo, ali ćemo teško moći zadržati naše partizane da to ne učine. Javi gore da prestanu davati gluposti koje širi londonski radio.

Imamo sve dokaze da Draža otvoreno saraduje sa Nijemcima u borbi protiv nas. Dražini ljudi nijednog metka ne ispaljuju protiv Nijemaca. Svu borbu vode samo partizani. . .⁹

ACKSKJ, Fond CK KPJ, 1941, neraspoređena građa; J. B. Tito, *Sabrana djela*, 7, 198.

IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA OPUNOMOĆENOG KOMANDANTA U SRBIJI KOMANDANTU ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU

5. decembra 1941.

1. Vojna situacija u Srbiji

a) Operacija 342. i 113. peš. div. neočekivano je pogodila komunističke ustanike u rejonu Užice—Cačak (oko 10.000 ljudi). Istina, glavnina je uspela da pobegne prema jugu i jugoistoku, na hrvatsku teritoriju koju poseduju italijanske jedinice ali su gubici ustanika ipak veoma veliki, ukupno oko 2000 ljudi. Ta činjenica, kao i dolazak zime, dopušta da se komunistički ustanički pokret na srpskoj teritoriji može

⁹ Sovjetski Savez nije direktno podržavao Mihailovića, ali je posrednim putem (preko vesti Radio-Moskve) formalno podržavao britansku sugestiju o ujedinjavanju svih snaga pod njegovom komandom, nezavisno od četničkog izazivanja građanskog rata i razgovora sa Njemcima u Divcima. Otppravnik poslova Kraljevine Jugoslavije u SSSR-u Vladimir Bogić je izvestio 7. januara 1942. da A. J. Visinski, zamenik ministra inostranih poslova SSSR-a, tj. sovjetska vlada, ne smatra za oportuno da se meša u ustanak u Jugoslaviji. Po mišljenju Bogića Sovjeti nisu imali „neke ozbiljne veze sa okupiranim zemljama Balkana i da nisu u stanju da ma šta preuzmu tamo". (AVII, EV, k-242, reg. br. 37/8—9)

privremeno smatrati kao potučeni. I dalje treba računati sa pojedinačnim sabotажama i prepadima koje će vršiti razbijeni delovi. .¹⁰
Zbornik NOR, tom XII, knj. 1, 718—721.

¹⁰ Odbrana „Užičke republike“, kako je kvislinška štampa nazivala slobodnu teritoriju zapadne Srbije i Šumadije u jesen 1941, mnogo godina posle oslobođenja ozvaničenu pod tim nazivom, bila je oslabljena četničkom izdajom. Građanski rat je olakšao napad 342. i 113. nemačke divizije na centar „Užičke republike“. Partizani su bili izmoreni neprekidnim borbama sa Nemcima i četnicima. Nemačka 342. divizija ostavila je za sobom „krvave tragove“ u Mačvi i Podrinju, a jedinice Vermahta počinile su nezapamćene zločine masovnim egzekucijama nad građanima, uključujući i školsku omladinu Kragujevca i Kraljeva, oktobra 1941. Primenom kolektivne odgovornosti na principu: 100 Srba za jednog ubijenog Nemca i 50 Srba za jednog ranjenog nemačkog vojnika vrh Trećeg Rajha je najsurovijom represijom lomio otpor ustaničkih snaga u Srbiji. Prihvatanje frontalnih borbi, umesto odbacivanja partizanskih snaga u pozadinu nemačkih operativnih divizija, odlično naoružanih, istrošilo je još više partizanske snage i oslabilo njihovu efikasnost. Vrhovni štab je dao naređenje da se oslobođena teritorija brani. Međutim, Nemci su 29. novembra zauzeli Užice. Herojska žrtva Radničkog bataljona na Kadinjači nije mogla da zadrži nemački prodor. Vrhovni štab je odstupio sa oko 2.000 boraca, preko Uvea. Nemci su na Zlatiboru gusenicama tenkova gazili partizanske ranjenike. Rukovodstvo narodnooslobodilačke borbe je shvatilo napuštanje Srbije kao privremeno uzmicanje. U zapadnoj Srbiji i Šumadiji, zapadno od Morave, ostali su Valjevski i Podrinjski partizanski odred, Tamnavski bataljon Posavskog odreda i Račanski bataljon Užičkog odreda. Tim snagama pridružio se Kosmajski odred sa jednom četom Užičkog odreda, koji su uspeali da se u januaru 1942. prebace preko Uvea. Ove snage su uništene posle tromesečnih borbi. Kontinuitet narodnooslobodilačke borbe u Srbiji nastavili su partizanski odredi na jugu i istoku zemlje. Odredi na jugu Srbije nastavili su da se bore u strateški važnoj oblasti po neprijatelja — u dolini Južne Morave i uz bugarsku granicu.